

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

О ФУНКЦИОНИРАЊУ ЈЕЗИКА У ЈУГОСЛАВЕНСКОЈ ФЕДЕРАЦИЈИ

(Социолингвистичка ситуација у једној вишејезичној
и вишенационалној европској државној заједници*)

ДАЛИБОР БРОЗОВИЋ
Филозофски факултет Задар

UDK 800.853 (497.1)
Изворни научни рад
Примљен: 5. септембра 1984.
Прихваћен: 21. септембра 1984.

Ријеч »језик« у наслову овога рада не односи се на све облике у којима егзистира језик, него првенствено само на стандардне језике, јер ће нас, како се то види из поднаслова, занимати углавном социолингвистичка а не можда генетсколингвистичка или структурно-типолошка проблематика; у социолингвистици је пак главни објект проучавања стандардни језик, особито када се ради, као у нашем случају, о европским темама. Но исто тако и поднаслов унеколико непрецизно одражава тему о којој је овдје ријеч — сама ситуација, наравно, није ни социолингвистичка ни уопће »лингвистичка«, него напросто језична, а социолингвистички је заправо само поглед на њу и избор проблема који нас занимају. Ради се дакле о практичном, збијеном изражавању у једном поднаслову, уз претпоставку да се подразумева о чем је ријеч, то више што у многим језицима, особито западноевропским, атрибут »лингвистички« има уједно и значење придјева »језични«, с којим је незгодно стварати сложенице са »социо-«, каква би нам управо требала за означавање и саме ситуације и знанственога лингвистичког погледа на њу.

Ограничени опсег овога текста не допушта нам да се позабавимо свим видовима језичне ситуације у југославенској федерацији — задржат ћемо се углавном само на основноме опису те ситуације, уз конкретне и типолошке успоредбе с језичним стањем у неки-

* Основа је овога прилога текст предавања које сам год. 1982. као гост аустријске и норвешке владе одржао на свеучилиштима у Бечу, Целовцу (Klagenfurt) и Ослу (послије и у Göteborgu и Kopenhagenu) и које је објављено на њемачком језику (»Die soziolinguistische Situation in der jugoslawischen Föderation«, *Wiener slavistisches Jahrbuch*, XXIX/1983, str. 9—23). Ово је проширена и знатно прерађена верзија тога рада, са биљешкама и резимеом.

ма другим сличним полиетничким и вишејезичним државним формацијама, и то првенствено на опису функционалнога и правног аспекта различитих односа међу стандардним језицима што се употребљавају у југославенској државној заједници.

Под функционалним и правним аспектом мислим на све увјете у којима се очитује однос између, с једне стране, функционирања стандарднога језика у људскоме друштву опћенито, и с друге стране, природних интереса које коегзистентни етнички различити људски колективи могу имати у томе погледу.

Размотримо прво функционални аспект те проблематике. Он је јасан по самој природи стандарднога језика. То јест, стандардни ће језик то боље служити људском колективу који га употребљава што боље задовољава саму дефиницију стандарднога језика, дакле, прије свега, што у већој мјери посједује еластичну стабилност и функционалну поливалентност (да се послужимо познатим терминима прашке лингвистичке школе).

Тој слици најбоље одговарају високо развијени, обично старији стандардни језици, а то онда другим ријечима значи да су они мање развијени уједно функционално слабији. И даље, по самој је логици ствари јасно да ће под иначе једнаким увјетима (друштвено-политичким, економским, културним и сл.) од двају стандардних језика боље функционирати онај који има већи, тј. многобројнији носитељски колектив. При томе, наравно, треба имати у виду да су ти »остали увјети«¹ врло ријетко заиста једнаки, што онда само комплицира проблеме. Увјети, у ствари, нису једнаки ни у југославенској федерацији, а ако гледамо реално, и не могу бити апсолутно једнаки ни у којој државној заједници, јер не постоји таква у којој би сами национални колективи што је сачињавају били по свем идентични (изузев, наравно, једино саму чињеницу да се служе различитим језицима, различитима па макар иначе били и истог правног статуса и развојнога ступња). Не постоје наиме два језична носитељска колектива која би била једнака по свима својим нејезичним значајкама, тј. по критеријима који занимају етнологију и антропологију (фолклор у најширем смислу, антропометријске особине, и сл.), као и по критеријима који занимају социологију (бројност, економика, развојни ступањ друштва, колективни /државно/правни статус).

Функционална страна нашега проблема важна је зато што представља главни извор аргумената у свим могућим расправљањима око спорних питања те проблематике, а спорови настају и манифестирају се у склопу онога што сам назвао правним аспектом, који се своди на два једноставна питања: како осигурати једнака права и једнаке могућности сваком људском бићу, без обзира који му језик био матерински (или којим се стандардним језиком служио као модеран човек), и друго, како осигурати једнака права и једнаке могућности сваком људском језичном колективу, без обзира који и

какав био тај језик којим је поједини такав колектив одређен (и без обзира на социолошке значајке самих језичних колектива, јер они, како је већ речено, никада и нису одређени само језиком).

Разумије се, постоје неке разумске границе у тежњи према равноправности, и заиста би било утопијски и нерационално захтијевати апсолутну практичну равноправност нпр. носитељских колектива енглескога и рускога језика с носитељским колективима од неколико стотина припадника некога америндијског или палеосибирскога¹ језика. То јест истина, али, како се види, само за крајње поларизираних случајеве, а превише се често искоришћује (тј. злоупотребљава) за ограничавање и дискриминацију језичних колектива који нису ни приближно тако и(ли) ни приближно толико хендикепирани у успоредби с конкурентима. Осим тога, чита немогућност да баш сви језични колективи остварују сва права, и превише често служи као изговор за ускраћивање и оних језичних права која су посве могућа и примјерена појединим случајевима. То значи да би се правни аспект могао назвати и моралним или етичким. Иако је правна страна питања без сумње важнија, ни тај морални (или етички) приступ није без значења (што се можда најбоље види по последњој књизи совјетскога лингвиста Аврорина о функционалној страни језика², једноме заиста изузетно вриједном социолингвистичком дјелу).

И функционални и правни језични аспект присутан је у свакој полиетничкој државној формацији, без обзира каква у њој била конкретна проблематика стандардних језика, тј. да ли се траже замјене за стандардни језик бившега колонизатора, или се тражи равноправност за неке иначе развијене, али дискриминиране домаће стандардне језике, или је проблем у неразвијености неколико домаћих већ стандардизираних (или бар »алфabetизираних«) језика, или се ради само у усклађивању и прерасподјели њихових функција, или су пак у питању запреке за стандардизацију неких домаћих идиома, итд., итд. Разумије се, нас неће овдје занимати социолингвистичка проблематика и језична ситуација у земљама као што је Норвешка или Грчка, донедавна и Албанија, у којима имамо у оквиру исте нације два блиска сродна стандардна језика с диглосијским³ односом. Те земље не узимамо у обзир јер то нису, или бар што се тиче диглосијског феномена нису уопће полиетничке др-

¹ Интернационални назив за језике које совјетска лингвистика обично зове неадекватним називом »палеоазијатски језици« (ескимско-алеутска и чукотско-камчатска породица и изолирани језици гиљачки, јукагирски и кетски — сви с врло малим носитељским колективима).

² В(алентин) А(лександрович) Аврорин, *Проблемы изучения функциональной стороны языка. К вопросу о предмете социолингвистики*, Ленинград 1975.

³ Термин се овдје употребљава у својем класичном значењу (усп. Charles A. Ferguson, »Diglossia«, *Word*, XV/1959, No. 2, стр. 325—340). У низу радова обрађује тај појам и сарајевски арабист и социолингвист Срђан Јанковић.

жавне формације, па не долази у обзир успоређивање с југославенском федерацијом, на чем се ми иначе овдје једино и задржавамо.

Но ни саме полиетничке државне формације нису нам у цјелини занимљиве ради успоређивања с југославенском ситуацијом. Очито је да је у том смислу потребна становита типолошка класификација постојећих случајева и њихових комбинација, али тому намјеравам посветити посебну студију, а неки од постојећих социолингвистичких радова могу послужити као замјена за њу, иако су, као нпр. класификација на карибским примјерима William A. Stewart⁴, рађени за другу сврху, уз донекле другачију проблематику и методологију.

Овдје пак, тражећи пандане и паралеле југославенској ситуацији, мислим говорити само о стандарднојезичној проблематици развијених (или бар језично развијених) вишенационалних (или бар полиетничких) државних формација у којима функционира неколико стандардних језика, или функционирају бар два. Ограничавам се на тај начин и као славист, јер је за славенски језични свијет, којему припада и југославенска федерација, занимљив у првом реду тај тип полиетничких државних формација. Но још један моменат не бих желио занемарити. Исто онако како при расправљању о томе типу треба имати у виду опће законитости полиетничких државних формација, вриједи и обратан смјер проматрања: спознаје о функционирању неколико модерних и више-мање изграђених стандардних језика у развијеним вишенационалним државним формацијама бит ће драгоцјено искуство на развојним путовима у Африци и у неким дијеловима Латинске Америке, Азије и Океаније. Можда није нескромно рећи да у том погледу југославенска искуства нису међу најмање поучнима.

Тип државних формација о којима је ријеч није категорија заступана на глобусу великим бројем држава или државних заједница, али припадају јој неке од највећих и најважнијих. Прво ћемо навести о којим се случајевима ради и изнијети њихове заједничке значајке, због којих и представљају посебан тип полиетничких државних формација, без обзира на могућа одступања у појединим представницима тога типа (чиме се они онда приближавају другим типовима, или се уопће изолирају од свих).

Опћа дефиниција типа који нас занима садржи двије битне типолошке значајке:

1) ради се о полиетничким државним формацијама у којима функционира неколико развијених, модерних стандардних језика, и

⁴ W. A. Stewart, »A Sociolinguistic Typology for Describing National Multilingualism«, *Readings in the Sociology of Language*, ur. Joshua A. Fishman, The Hague — Paris, Mouton, 1968, стр. 531—545, у пријеводу »Социолингвистичка типологија за описивање националне вишејезичности«, *Преглед*, Сарајево, LXV/1975, бр. 1, стр. 91—105. То је заправо типологија идиомâ намијењена одређивању социолингвистичке ситуације у појединим државама.

2) ради се о полиетничким државним формацијама које не представљају националних држава једнога етноса (нације или које друге социјетничке формације), с тиме да би се носитељи других језика, заступаних у тој државној формацији, налазили у статусу националне или етничке мањине или били стварно или и правно подчињени носитељском колективу националне државе.

Први од тих увјета искључује цио низ државних формација у којима коегзистирају, уз стандардни језик бившега колонизатора, само нестандардизирани тзв. вернакулари, или уз њих, евентуално, и такви који су тек алфабетизирани или су тек на почетку стандардизацијскога процеса, или поједини од њих већ и при завршетку таква процеса, више или мање успјешноме. На тај се начин искључују из нашега разматрања готово све афричке, прије свега супсахарске државе, но у ту категорију улазе и многе изваневропске државе и изван саме Африке, свакако много више њих него што се то обично мислило.

Други увјет искључује нпр. такве земље као што је Финска. Нема сумње да се у Финској употребљавају два стандардна језика, фински и шведски, и да су оба развијена, успјешно и дефинитивно формирана, уза све разлике међу њима у том погледу. Али Финска је ипак по својој природи национална држава финске нације, држава у којој шведски стандардни језик, уз неке традиционалне социјалне позиције, има ипак само статус перифернога језика једне мале граничне области, макар била и аутономна (Аландски отоци). Слично је и Данска национална држава Данаца, а фарерски се случај разликује од аландскога већом удаљености фарерских отока, генетском сродности данскога и фарерскога, чињеницом да фарерски не постоји изван Фарерског оточја (а шведски је национални језик у Шведској) и, коначно, чињеницом да је фарерски, за разлику од шведскога, ипак донекле недовољно развијен и функционално ограничен као стандардни језик, не због дискриминације (ње данас нема), него због природног омеђења малим бројем својих носитеља.

Наравно, постоје и такве државне формације које се из разлога обају изнесених увјета искључују из нашега разматрања. Тако је нпр. сувремена Француска у ствари национална држава француске нације, а не вишенационална државна формација, и с друге стране, остали језици у њој имају сви карактер дискриминираних периферних мањинских идиома, били слабо и(ли) недовољно стандардизирани, као баскијски⁵ и бретонски, или били другдје а не у Францус-

⁵ У баскијскоме се случају заправо ради о неколико регионалних писмених језика у процесу стандардизације. Усп. мој рад »Типологија односа између људских језика и колектива према генетсколингвистичким, социolingвистичким, етнологским и социолошким критеријима«, Свеске. Сарајево, Институт за проучавање националних односа Марксистичког студийског центра ЦК СКБиХ »Вељко Влаховић«, III/1985, бр. 9, стр. 57—78. Шири верзија у тisku у *Рађовица* Филозофскога факултета у Задру, XXIV/1984—85.

кој чак високо стандардизирани идиоми, као њемачки у Алзасу и Лотарингији и талијански на Корзици. Разумије се, окцитански (провансалски) уопће и не разматрамо — ту се ради о унутарнационалноме, а не о међунационалном проблему (као што је то било и код већ спомињаних диглосијских појава), а осим тога, и није ријеч о стандардноме — него о литерарном језику (управо у белетристичком језику, да тако кажемо).⁶

Према томе, у категорији која нас занима, налазит ће се, уз југославенску федерацију, тј. СФРЈ, још и ЧССР, Совјетски Савез, Швицарска, Белгија, Канада и Индија. Разумије се, то је синхрони попис, некада је тој категорији припадала, бар по основним значајкама, нпр. Аустро-Угарска, а у будућности ће јој припадати, вјеројатно, и неке друге државне формације, нпр. Шпањолска и Етиопија (које, бар за сада, имају још увијек у претежној мјери карактер националних држава, шпањолске и амхарске, а у Етиопији осим тога прави стандардизацијски процеси заправо тек предстоје). С друге стране, за Индонезију и Филипине прогнозе уопће нису јасне, а за Кину, чини се, нема изгледа ни да би и у будућности ушла у ту категорију. Из разумљивих квантитативних разлога она ће остати националном државом ханске нације, а осим тога, не чини се да има озбиљних напора и(ли) изгледа ни за стандардизацију ни за равноправност у аутономијама, које уосталом, имају у Кини углавном формалан и декларативан карактер. И на концу, у категорију која нас занима, могла би ући и Јужноафричка Унија када бисмо попут њезиних расистичких властодржаца, узимали у обзир само њезино бијело становништво.

Пошто смо тако одредили и карактер и састав категорије развијених вишенационалних државних формација, можемо се позабавити њезином унутарњом разведености, специфичностима појединих случајева, одступањима у другима, и сл., као и евентуалним груписањима унутар саме наше типолошке категорије државних формација. То је све потребно како бисмо могли точно уочавати специфичности при функционирању коегзистентних стандардних језика у појединим од тих државних формација и особито како бисмо могли одређивати посебне значајке језичне ситуације у југославенској федерацији, која нас у првом реду и занима.

Државне формације о којима је ријеч можемо подијелити прво према томе да ли се сфере употребе појединих стандардних језика поклапају с административном и(ли) федералном територијалном подјелом. Првој скупини припадају уз СФРЈ још и ЧССР, СССР и Индија, другој све остале чланице наше категорије. Но и унутар тих двију скупина постоје разлике. У првој се скупуини издваја Сов-

⁶ Из изнесених се примјера може лако закључити зашто и неке друге посебно необрађене државне формације нису узете у обзир за нашу категорију, нпр. Велика Британија, Низоземска итд.

јетски Савез улогом рускога као језика међунационалнога комуникарања, Индија се издваја специфичним проблемом практички повлаштене улоге коју још има енглески стандардни језик и чињеницом да је хинди стандардни језик неколико федералних јединица, базираних углавном на повијесно-управној традицији, а специфичност СФРЈ састоји се у томе да од шест социјалистичких република у њих четири, тј. на цијелом хрватско-српском (српско-хрватском) језичном подручју, функционира као стандардни језик ова или она варијанта стандардне новоштокавштине. У другој се скупуини издвајају Швицарска и Канада тиме што су то формације додуше федеративнога типа (за разлику од белгијских административно-историјских провинција, бар за сада), али у темељу подјеле ипак није језични критериј (а ни етнички).

Сљедећа подјела надовезује се на прву. У истој скупуини с југославенском федерацијом наћи ће се државне формације у којима су поједини стандардни језици на подручјима своје употребе уједно и основни цивилизацијско-језични инструменти у функционалном погледу, без обзира имају ли та подручја какав државноправни или бар административни статус. Ту су дакле ЧССР, Белгија, Канада и углавном, уз ретороманску и донекле талијанску резерву, и Швицарска, а Индија и СССР сачињавају другу скупуину.

Трећа подјела може бити по критерију да ли носитељски колективи појединих стандардних језика представљају формиране модерне нације, или се ради о другим етнолингвистичким специјалним формацијама, бар у садањем часу. Првој скупуини припадају ЧССР и уз неке додатне моменте СССР и СФРЈ, а Канада, Белгија и Индија, свака на свој начин, приближавају се тим трима, али Швицарска посве сигурно остаје другачија. Разумије се, појам саме нације узимам у средњоевропско — (југо)источноевропском смислу — то је, уосталом, једина зона глобуса гдје су схваћања о том појму више-мање јасна и дефинирана, и при том присутна у опћој свијести.

Подјела на двојезичне и вишејезичне државне формације може се на први поглед чинити тривијална, али у пракси она има знатне реперкусије на начин функционирања стандардних језика. Разумије се, двојезичне су ЧССР, Белгија и Канада, уз незнатна и(ли) овдје ирелевантна одступања код посљедњих двију⁷, а остале су вишејезичне, тј. СФРЈ, СССР, Швицарска и Индија.

Даљњу подјелу можемо провести по томе да ли језици који су партнери или бар главни партнери у нашим државним формацијама егзистирају углавном само у њима, или живе и изван њихових граница. Ту се опет посве јасно издваја ЧССР, а уз једну отраду о којој ће бити ријечи код сљедећега критерија, такођер и СФРЈ, па

⁷ У Канади налазимо и веће компактне усељеничке скупуине (истичу се украјинска и талијанска) као и дијалекте ескимскога и америндијских језика, у Белгији хомогену њемачку мањину у једној пограничној зони.

и СССР, за који су ипак потребни и неки додатни коментари.⁸ Индија би углавном ушла у исту скупину, али неки случајеви, особито бенгалски, представљају важну изнимку, а такођер и веома комплициран случај урдуа. Осим тога, у Индији и енглески још увијек има приличну важност и тежину. Остали су случајеви посве другачијега карактера, дакле Канада, Швицарска и Белгија. Но ако узмемо (а морамо узети ако желимо бити објективни) у обзир опозиције типа *langue : parole*, *код : текст*, *систем : реализација*, *апстрактност : конкретност*, *competence : performance* и сл., онда је фламански стандардни низоземски нешто друго од холандскога, швицарски стандардни њемачки нешто друго од аустријскога и од онога што неки зову *Binnendeutsch*⁹, канадски стандардни француски нешто друго од метрополитанскога, а и канадски стандардни енглески развија се у сличну појаву, различиту од онога што називамо *British English* и *American English*. То је особито важно за успоређивање с југославенском језичном ситуацијом, гдје је, као што је познато, један од главних социолингвистичких проблема однос између варијаната стандардне новоштокавштине.

Важан је момент и сродност или несродност тзв. дијалектних база (тј. органске језичне сировине која се подвргава стандардизацији с помоћу цивилизацијско-језичне надградње) стандардних језика о којима је ријеч. Разумије се, ту се не ради о генетсколингвистичким критеријима, јер је са социолингвистичкога становишта практично готово ирелевантно што се у Канади, Швицарској и Белгији ради о стандардним језицима с романским и германским дијалектним базама заједничкога индоевропскога подријетла. Релевантна је дакле само таква сродност која у овој или оној мјери омогућује (или би могла омогућивати) оно што неки скандинавски лингвисти називају *семикомуникацијом*.¹⁰ Ради се, према томе, о славенским језицима у СФРЈ и ЧССР, о славенским и турско-татарским у СССР, о ариоиндијским (али не и о дравидским) у Индији. У том се погледу јасно издвајају СФРЈ и ЧССР, с тиме да у СФРЈ имамо и специфичну улогу албанског и мађарског у федералним јединицама нижега реда него што су социјалистичке републике (тзв. социјалистичке аутономне покрајине).

Другачија се слика добива размотримо ли заједништво не дијалектне основице стандардних језика него њихове цивилизацијско-језичне надградње (писмо, норма, интелектуални рјечник, разне терминологије, виша синтакса и фразеологија, и сл.). Ту се СФРЈ

⁸ Тајички и молдавски стандардни језик формиран су на темељу дијалеката што припадају истому дијасистему као перзијски и румуњски стандардни језик. Усп. рад споменут у биљ. 5.

⁹ Отприлике »копнени њемачки« — назив за варијанту у Савезној Републици и у ДДР.

¹⁰ Усп. Einar Haugen, »Semicommunication: The Language Gap in Scandinavia«, *Sociological Inquiry*, XXXVI/1966, стр. 280—297.

изнимно слаже с Канадом и Швицарском, гдје је заједништво надградње површно и(ли) само рецентно, па се може поворити само о половичном заједништву. Од те се ситуације разликују ЧССР, СССР и Индија, гдје такво заједништво више-мање постоји, и Белгија, гдје га уз незнатне изнимке нема.

Становиту подјелу можемо добити и према томе да ли у појединој полиетничкој државној формацији има посљедица некадањег колонијално-метрополитанскога односа, којему је њезин териториј био подвргнут у прошлости. Уза све велике међусобне разлике, по томе би се критерију Индија и Канада издвајале од свих осталих. Разумљиво је да се у канадском и индијском случају те разлике односе и на улогу и статус самога бившег колонијалног језика, колико се год радило о истој, тј. енглеској.

Преостају још два критерија веома важна и с функционалнога и с правног становишта. Први се односи на привилегираност појединих језика у вишејезичним државним формацијама, без обзира о каквој се привилегираности радило, изузев само неминовну практичну предност »већих« језика. У том се смислу може рећи да у СФРЈ, ЧССР и Швицарској нема привилегирана језика, тј. да су остали језици и правно и стварно равноправни варијантама стандардне новоштокавштине, односно чешком и њемачком језику, а ни у Белгији данас нешто већи низоземски језик (управо његова фламанска варијанта) није привилегиран у успоредби с француским (управо с његовом валонском варијантом, која је, напротив, у прошлости била привилегирана). За Канаду се већ не би могло рећи да сви привилегији канадског енглескога у успоредби с канадскофранцуским проистјечу искључиво од практичних предности већег броја. С друге стране, код Индије и Совјетског Савеза већ се може поворити о привилегираности — у Индији је хинди чак уставно привилегиран (заједно с енглеским, до даљњег) у успоредби с осталим уставно признатим језицима, а у Совјетском Савезу прокламирана је улога рускога језика као језика међунационалнога комуницирања, што фактички представља привилегију.

И на концу, у функционалном је смислу веома битно питање да ли припадници мањих језичних колектива познају у једној практичној мјери највећи језик у заједници. Донекле је то питање везано са шестим, тј. да ли је могућа тзв. семикомуникација, али не безувјетно. Позитиван је одговор, уз СФРЈ, још само за ЧССР и СССР, то јест, Словенци и Македонци у већини више-мање познају хрватскоерпски и Словаци чешки (с тим да је семикомуникација знатно чешћа у ЧССР), а исто тако и припадници совјетских нација познају руски, иако у том погледу постоје приличне разлике међу совјетским нацијама (с тим да се Украјинци и Бјелоруси не служе семикомуникацијом, иако је она у начелу могућа). У Швицарској, Канади и Индији одговор не може бити једнозначан — у Швицарској малобројније франкофоно пучанство прилично слабо познаје

њемачки (напротив, германофоно боље познаје француски!), али зато га знатно боље познају припадници талијанскога и особито ретороманскога језичног колектива. У франкофоним дијеловима Канаде велике су регионалне разлике, од готово потпуног билингвитета до прилично слабог познавања енглеског језика. Слично је и у Индији, у већини језичних колектива знатан дио маса не познаје хиндија (а ни енглескога). Издваја се пак само Белгија — већина франкофоних Белгијаца не зна фламанскога језика, но занимљиво је да и код Фламанаца данас опада познавање францускога језика, који су некада знали практички сви образовани Фламанци (узрок није само у опадању валонскога процента у укупном становништву Белгије).¹¹

Тиме би се могла завршити ова својеврсна типолошка класификација једне категорије полиетничких државних формација. Желимо ли рекапитулирати карактеризацију југославенске заједнице, рећи ћемо да се ради о таквој полиетничкој државној формацији у којој: 1. језично-национална подјела углавном одговара територијалној, 2. поједини су стандардни језици основни полифункционални језични инструменти на својим територијама, 3. носитељски су колективи развијене нације, 4. заједница је вишејезична (не двојезична), 5. језици судионици не прелазе битно границе формације, 6. постоји сродност дијалектних основица, 7. постоји рецентно и дјеломично заједништво цивилизацијско-језичних надградња, 8. нема присутнога колонијалног наслијеђа, 9. ниједан језик није привилегиран, и 10. већина припадника заједнице практички познаје највећи језик у заједници. Тако одређену социолингвистичку слику југославенске федерације можемо сада табеларно предочити у успоредби с осталих шест чланова типолошке категорије коју разматрамо. Подударност с југославенском ситуацијом бит ће означена плусом, дјеломична подударност плусом и минусом (или минусом и плусом, у зависности од смјера неподударања), неподударност минусом.

ТАБЛИЦА А:

ЧССР	СССР	Швиц.	Белг.	Кан.	Инд.	значајка
+	+	—	—	—	+	1. територијална подјела
+	—	±	+	+	—	2. основни полифункц. инструменти на властитим територијама
+	+	—	±	±	±	3. формиране нације
—	+	+	—	—	+	4. вишејезичност (не двојезичност)
+	+	—	—	—	±	5. језици унутар граница формације

¹¹ Функционална поливалентност фламанскога расте, зато Фламанима француски све мање треба у земљи, а за иноземство његову улогу помало преузима енглески, Фламанима лакши.

+	±	—	—	—	±	6. сродност основица
±	±	+	±	+	±	7. дјеломично заједништво надградње
+	+	+	+	—	—	8. одсутност колонијалног наслијеђа
+	—	+	+	±	—	9. ниједан језик није привилегован
+	+	±	—	±	±	10. већина познаје највећи језик
17	14	10	8	7	9	

Приложене бројке у дну таблице представљају квантифицирану оцјену подударности с југославенском федерацијом, тј. ако плус оцјенимо с 2, а $\pm$ или $\mp$ с 1.

Како је Аустро-Угарска дуго била »репрезентативном« вишејезичном и вишенационалном државном заједницом, а осим тога, двије од државних заједница које овдје обрађујемо, тј. СФРЈ и ЧССР, припадају међу тзв. правне насљеднице Аустро-Угарскога Царства, занимљиво би било видјети какво је мјесто те монархије у горњој табели. Аустро-Угарска би добила следеће предзнаке: 1. —, 2. +, 3. +, 4. +, 5. —, 6. —, 7. $\pm$, 8. +, 9. — и 10. $\pm$. Подударност с југославенском ситуацијом била би изражена бројком 10.

Стање фиксирано на табели не представља апсолутну типологију, јер одражава управо подударност према југославенској федерацији. Но у једној другој димензији потпуна се слика може добити само ако ту табелицу апсолутизирамо, тј. ако у њу укључимо и СФРЈ. Како су критерији формулирани управо према нашој ситуацији, јасно је да СФРЈ добива предзнак плус уз свако питање, па би и бројчана оцјена износила максимум, тј. 20 (разумљиво зашто — СФРЈ је идентична сама себи!). Такву прерађену табелицу можемо онда искористити да оцјенимо ступањ подударности сваке државне формације са сваком другом. Формулације за критеријске значајке остају исте, и предзнаци који им одговарају, изузев само 7. критериј, који ваља преформулирати у »заједништво надградње« (изоставивши атрибут »дјеломично«). Сада ће предзнаци гласити: СФРЈ $\pm$, ЧССР +, СССР +, Шведска $\pm$, Белгија —, Канада $\pm$ и Индија +.

Податке с те прерађене табелице можемо такођер бројчано изразити. Ступањ сличности свакога пара оцјених ћемо с 2 ако имају идентичне предзнаке (+ и +, $\pm$ и $\pm$, — и —), с 1 ако се само дјеломично подударају (+ и $\pm$, — и $\pm$), а неподударање (+ и —) остављамо без оцјене. Разумије се, полазимо од преформулираног 7. критерија (но и у првотной формулацији постижемо исте резултате, само што однос $\pm$ и $\mp$ морамо оставити без оцјене). На тај начин добивамо на табелици Б односе у свим могућим паровима, изра-

жене бројчаном оцјеном подударности. Укључимо ли у таблицу Б и Аустро-Угарску, за 7. критериј ваља јој дати и предзнак + (како Аустро-Угарска има ту само помоћни компарацијски статус¹², доноси се у курзиву).

ТАБЛИЦА Б:

СФРЈ ЧССР СССР Швиц. Белг. Кан. Инд. А.-У. Зброј

СФРЈ	х	17	14	10	8	7	9	10	75
ЧССР	17	х	13	7	9	8	8	9	71
СССР	14	13	х	8	4	5	15	12	71
Швиц.	10	7	8	х	14	13	9	14	75
Белг.	8	9	4	14	х	15	5	12	67
Кан.	7	8	5	13	15	х	10	13	71
Инд.	9	8	15	9	5	10	х	11	67
А.-У.	10	9	12	14	12	13	11	х	81

Бројке постављене са стране у рубрици »зброј« означују укупност подударности једне државне формације са свим осталима (укључујући и бившу Аустро-Угарску; чињеница да управо Аустро-Угарска показује највећу укупну подударност с цјелином сувремених заједница које обрађујемо, очито баца лошу свјетлост на саме те заједнице).

Добивене податке можемо сада преструктурирати тако да у табlici В покажемо за сваку успоређену државну заједницу поредак подударности са свим осталима, од најсличније до најразличније. Како успоређујемо осам заједница (заједно с Аустро-Угарском, опет у курзиву), имат ћемо седам мјеста уз сваку заједницу, тако да прво мјесто заузме њој најсличнија, седмо најмање слична.

Бројке постављене са стране означују »бодове« којима је поједина заједница оцијењена према мјесту које је заузела код дру-

ТАБЛИЦА В:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
	I	II	III	IV	V	VI	VII							
СФРЈ	ЧССР	СССР	Шв./А-У	Инд.	Белг.	Кан.								50
	17	14	10	9	8	7								
ЧССР	СФРЈ	СССР	Бел./А-У	Кан/Ин	Швиц.									59
	17	13	9	8	7									

¹² У функцији тзв. контролног примјера (»контролног узорка«).

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
	I	II	III	IV	V	VI	VII							
СССР	Инд. 15	СФРЈ 14	ЧССР 13	А.-У. 12	Швиц. 8	Кан. 5	Белг. 4							50
Швиц.	Бел./А.-У. 14		Кан. 13	СФРЈ 10	Инд. 9	СССР 8	ЧССР 7							44
Белг.	Кан. 15	Швиц. 14	А.-У. 12	ЧССР 9	СФРЈ 8	Инд. 5	СССР 4							52
Кан.	Белг. 15	Шв./А.-У. 13		Инд. 10	ЧССР 8	СФРЈ 7	СССР 5							48
Инд.	СССР 15	А.-У. 11	Кан. 10	СФРЈ/Шв. 9		ЧССР 8	Белг. 5							56
А.-У.	Швиц. 14	Кан. 13	СССР/Бел. 12		Инд. 11	СФРЈ 10	ЧССР 9							33

гих заједница: прво мјесто доноси 1 бод, друго 3, треће 5, четврто 7, пето 9, шесто 11, седмо 13. Уколико двије државне формације дијеле према којој трећој исто мјесто, нпр. прво и друго, добит ће обје исти број изражен у парној бројци (нпр. за прво и друго мјесто по 2 бода, за друго и треће по 4 бода, итд.).

Успоредимо ли оцјембене бројке на таблицама Б и В, доћи ћемо до занимљивих резултата. Бројке с таблице Б назват ћемо индекси-ма подударности (за разлику од бројака с таблице В, које смо називали бодовима). Индекси с таблице Б показују то већи ступањ типолошке просјечности што су већи, тј. исказују већу укупност свих подударности једне формације са свим осталима. Истоврсну просјечност у другачијој димензији показују и бодови с таблице В, само што је ступањ просјечне подударности изражен у што мањој бројци, добивеној зато што се дана државна формација чешће него друге налазила ближе лијевој страни таблице В. Оба та низа бројака можемо и непосредно успоредити:

»Индекси подударности«:

»Бодови«:

1. А. — У.	81	1. А. — У.	33
2—3. Швиц.		2. Швиц.	44
СФРЈ	75	3. Кан.	48
4—6. Кан.		4—5. СФРЈ	50
СССР	71	СССР	
ЧССР		6. Белг.	52
7—8. Белг.		7. Инд.	56
Инд.	67	8. ЧССР	59

Уза све сличности, између тих двају ступаца виде се и осјетне разлике, првенствено у положају ЧССР. Разлике потјечу од различитих димензија које одражава поједини ступац. Индекси показују чисто количинске разлике у ступњу подударности (или одсутности разлика), а бодови показују релативне односе — важно је колико блиска мјеста заузима поједина формација, а не с коликом количином подударности заузима становито мјесто. Зато би се једна објективнија колона могла добити средњим вриједностима из обају ступаца, но за ту сврху постоје двије потешкоће. Зброј бројака за индексе износи 578, просјек 72,25, а за бодове 392, просјек 49.¹³ Да би се добиле успоредљиве величине, потребно је, прво, механички повећати бројке за бодове добивајући приближно исти просјек као код индекса, али задржавајући исте односе. То се постиже ако се бодовне бројке одбију од произвољнога броја 121. Добит ћемо следеће бројке: А. — У. 88, Швиц. 77, Кан. 72, СФРЈ и СССР по 71, Белг. 69, Инд. 65, ЧССР 62, зброј 576, просјек 72, дакле практички идентичан просјеку код индекса, с тиме да је, уз једнаке омјере, само распон већи. Проведена операција даје још један резултат — сада и бодовне бројке показују ступањ подударности идући од веће к мањој, дакле у истом смјеру као код бројака за индексе. Све то омогућује да се бројке из обају ступаца синтетизирају у средње вриједности, које објективније одражавају стварност удружујући разне њезине димензије:

1. А. — У.	84,5
2. Швиц.	76
3. СФРЈ	73
4. Кан.	72
5. СССР	71
6. Белг.	68
7. ЧССР	66,5
8. Инд.	66

¹³ СФРЈ има према 1. ступцу индекс 75, тј. 2,25 више од просјека (72,25), према 2. ступцу 50 »бодова«, тј. 1 мање од просјека (49 — тај ступац означаује мањом бројком већу сличност!).

Последњи је ступац неутрализирао једностраности првих двају. Добивени поредак свакако више одговара оному што бисмо очекивали, али понешто и изненађује. У првом реду, потврђује се да је бивша Аустро-Угарска посједовала највише особина заједничких с већином савремених развијених вишејезичних државних формација. Као што је већ речено, то представља становито разочарање — ни развијене вишејезичне заједнице нису дакле много напредовале према пожељнијим облицима функционалне и(ли) правне егзистенције.

Осам обрађених заједница групирају се у три јасно омеђене групе. У првој су типолошки најпросјечније заједнице, Швицарска и, на жалост, бивша Аустро-Угарска (која је, како смо рекли, само увјетно обрађена), у другој су СФРЈ, Канада и СССР, заједнице које показују равнотежу између просјечних и специфичних особина¹⁴, у трећој су Белгија, ЧССР и Индија, које имају највише индивидуалних и специфичних црта. Гледамо ли пак на саме критерије који су у основи свих наших разматрања, морамо закључити да их има од двије врсте: једни представљају, да се филозофски изразимо, одређене даности (нпр. вишејезичност или двојезичност, омеђеност појединих језика у границе заједнице, сродност дијалектних основица), други представљају изборе (нпр. територијална подјела, одсутност привилегија). Узмемо ли у обзир само те изборне значајке, видјет ћемо да СФРЈ, уза све конкретне проблеме о којима ће још бити ријечи, посједује већину од оних пожељних и позитивних. То је један од важних закључака што извиру из добивене слике.

Та се слика мора комплетирати неким стварним или привидним одступањима која поједине од државних формација из наше типолошке категорије вишејезичних заједница приближују онима из других категорија. Понешто смо од тога већ споменули. Тако проблем енглеског језика приближује Индијску Унију многим другим изваневропским државним формацијама, у неким из наше категорије постоје и нестандартни или стандардни идиоми (или обоји) другачијег карактера од оних што карактеризирају категорију о којој говоримо (тако у СССР, Индији, Канади и Швицарској). И на крају, иако формације у категорији коју разматрамо немају карактера националних држава, као што је то већ децидирано изнесено, ипак поједине од њих бивају или од дијела својих грађана, или још чешће од странаца, доживљаване као такве. Вулгарно говорећи, ЧССР појетко третира као Чешку, СФРЈ као Србију (или хипотетску »Србохрватску«), СССР као Русију, Канаду као Англоканаду, Индијску

¹⁴ Према 3. ступцу СФРЈ има компромисну бројку 73, што је готово идентично с просјеком компромисних бројака између »индекса« и »бодова« (72,125). То значи да југославенска заједница нема ни превише сличности с другима (што и није лоше — највише сличности показује бивша Аустро-Угарска!), али у категорији развијених вишејезичних државних формација нема ни превише специфичних одступања у успоредби с осталима.

Унију као земљу носитеља хинди/уруду комплекса, итд. За сваку од тих заблуда постоји рационална језгра која је генерира, нпр. инерција имена *Русија* из времена кад је териториј данашњег Совјетског Савеза заиста био, успркос својему полиетничком карактеру, националном руском државом, или се ради о квантитативним неразмјерима, нпр. однос између франкофоних и англофоних Канађана, итд. Но ипак ниједна од државних формација о којима говоримо нема карактера националне државе.

Мислим да је сада довољно конкретно, јасно, издиференцирано и пластично одређена категорија развијених вишејезичних и вишенационалних (или бар полиетничких) државних формација којој припада и југославенска заједница, а уједно и да је довољно одређено мјесто југославенске федерације у тој социолошко-лингвистичкој типолошкој категорији, бар према критеријима према којима је сама та категорија овдје дефинирана. У даљњем излагању треба да полазимо од саме југославенске федерације, а евентуалне упоредбе треба такођер да полазе од појединачних југославенских конкретности, а не од категоријских типолошких оквира.

Прво ћемо покушати да одредимо сам садржај појма »југославенски језици«. Тај се појам одређује на два начина, с тиме да се као резултат добивају различити садржаји, с различитим саставним дијеловима и различитим значајкама цјелине. Могуће су дакле двије дефиниције:

1. Југославенски језици јесу језици оних европских нација којима се национално и културно средиште налази у југославенској државној заједници, које своју државност остварују у тој заједници и које представљају темељне конститутивне елементе саме те заједнице.

2. Југославенски језици јесу сви језици што се употребљавају на подручју југославенске државне заједнице, и њихови носитељски колективи представљају такођер њезине конститутивне елементе на разини опћина, регија (= тзв. заједнице опћина), социјалистичких аутономних покрајина и социјалистичких република.

У државноправном и уставноправном смислу наћи ћемо за обје те дефиниције довољно оправдања у статутима опћина и у уставима покрајина и република, као и у самоме савезном уставу. То значи да су те двије дефиниције с јуридикскога становишта несумњиво утемељене, а и са социолошкога оне не би могле бити битно другачије. Но оно што је стварно важно јест чињеница да ни с лингвистичкога становишта није могућа никаква другачија дефиниција, што значи да напосто не постоји лингвистичка дефиниција појма »југославенски језици«.¹⁵ Највећи број проблема што се јављају у ју-

¹⁵ Наравно, по конкретним језичним особинама одредиви су нпр. генетсколингвистички појмови као »јужнославенски језици« (словенски, хрватско-српски/српскохрватски, македонски, бугарски), или уже »запад-

југославенској језичној ситуацији потјече отуда што један дио југославенских грађана не може ни емоционално ни рационално да прихвати тих чињеница. Они би под сваку цијену жељели да се појму »југославенски језици« према првој дефиницији даде генетсколингвистички садржај, а тому појму према другој дефиницији некакав неодређени мистични, езотерични или митолошки ако не садржај, а оно бар нимбус. Свакому је лингвисту професионалцу савршено јасно да су обе те тежње апсолутно утопијске, али с емоционалним и ирационалним аргументима немогуће је ни здраворазумски се спорити, а камоли с било каквих професионалних позиција ове или оне дисциплине, лингвистичке или које друге.

Занимљиво је зато због чега се уопће јављају такве тежње. Мислим да постоје два главна извора. Први од њих представљају присташе идеје о образовању једне заједничке југославенске нације. Сљедбеници те концепције немају додуше идентичне предоцбе, јер једни, они традиционалисти, имају при том у виду само садање нације споменуте у првој дефиницији, тј. Словенце, Хрвате, босанско-херцеговачке Муслимане, Црногорце, Србе и Македонце, а други, они модернији, имају у виду цјелокупно становништво југославенске федерације, с тиме да међу једнима и другима многи тврде како не желе стварати нову нацију, него само нову јединствену, хомогену заједницу, нови колектив ненационалног карактера. Не бих се даље задржавао на анализи тих идеја, рећи ћу само да се њихови сљедбеници у југославенскоме свакодневном политичком жаргону називају »унитаристима« и да су у свакој нацији по свом броју незнатна мањина, али да укупним збројем представљају ипак већ осјетну групу пацију, прилично борбену и гласну.

Други извор тежњама да се исфорсира какво-такво лингвистичко утемељење појму »југославенски језици« налази се у неким иманентним значајкама државе као феномена. Држава је као феномен много старија од нације. Нација је социолошка, не етнолошка категорија, временски ограничена, и као што у прошлим епохама није било нација, доћи ће опет у даљој будућности доба када их више неће бити. Но у сувременој су епоси нације основни медиј за институционализацију изнадиндивидуалних и изнадрегионалних друштвених потреба. Државне формације које нису националним државама — било да се ради о територијима случајнима — као Јорданија или традиционалнима — као Луксембург, или се радило о вишенационалним државним заједницама — не перципирају се увијек у људској свијести као »довољно комплетне државе«. Долази до чуднога парадокса. Нормално је да ентитет који као такав посједује само

нојужнославенски језици« (словенски и хрватосрпски/српскохрватски), или типолошки појам »балкански језици« (албански, грчки, румуњски, бугарски, македонски језик, торлачки дијалекти хрватосрпског/српско-хрватског), итд. Но није могуће навести никакве језичне особине, ни материјалне ни структурне, која би се поклапала с појмом »југославенски језици« у било којем смислу.

једну квалитету, буде доживљаван као ентитет који ту особину посједује у већој мјери него они што уз њу посједују и друге, а ипак се све државне формације које су само државе, често осјећају као недовољно државе. Но с обзиром на објективно велику важност националног феномена у савременоме човјечанству, такве се наивности могу разумјети ако не и оправдати. Дугујемо им нпр. такав магловит и неодређен идеалистички појам као што је »совјетски народ«. А како у националној проблематици језик одувјек игра знатну улогу, истим наивностима дугујемо и лингвистички куриозум који се назива *letzeburgisch* (не мислим тиме рећи да он нема право на опстанак кад већ постоји — питање је само да ли је заиста било потребно да почне егзистирати). Разумије се, егземплификацију бисмо могли даље ширити, али мислим да је и ово довољно како бисмо видјели да неки гријеси нису југославенским монополом (као што су то понекад склони мислити наивни критичари тих гријеха).

Заблуда да је под сваку цијену потребно наћи лингвистичку (по могућности генетсколингвистичку) подлогу за појам »југославенски језици« није једином заблудом што функционира као генератор озбиљних проблема у југославенској језичној ситуацији. Стандардно-језична проблематика на хрватско-српском (или, посве синонимно, српско-хрватском) језичном подручју, оптерећена је и својим специфичним оригиналним заблудама и илузијама, које као генератори проблема и неспоразума нису мање плодне и продуктивне од заблуда и илузија што извиру из карактера сваке државе као феномена.

Већ сам у неколико наврата говорио о томе како је немогуће одговорити на тривијално питање служе ли се Хрвати и Срби истим стандардним језиком. Немогуће је зато што је атрибут »исти« по својем унутарњем садржају битно двозначан, он може бити 1. »исти тај, тј. не други«, и 2. »исти такав, тј. не другачији«. Мисли ли се на прво питање, одговор је изван сваке сумње позитиван, тј. служе се истим тим језиком, не којим другим, а одговор на друго питање, такођер без сумње, јест негативан, тј. не служе се истим таквим, него другачијим стандардним језиком. То је једна очито комплицирана ситуација, а у људској је природи да сложености нису омиљеле. Отуда наравно незадовољство, у једних због комплицираности уопће, у других због одговора на прво или на друго питање, у ирационалној илузији да је могуће промијенити природу ствари и постићи идентичан одговор на оба питања, овај или онај, већ према томе који се одговор кому емоционално не свиђа.

О појави о којој се ради, овдје је већ било ријечи када се говорило о британској, канадској и америчкој варијанти стандардног енглескога, о метрополитанској, канадској, швицарској и белгијској варијанти стандардног францускога, о њемачкој, аустријској и швицарској варијанти стандардног њемачкога, о холандској и фламанској варијанти стандардног низоземскога. У свим се тим случајевима ради о већ спомињаноме односу између дијалектне, сировинске ос-

новице стандарднога језика и његове цивилизацијске надградње. Без обзира на различите путове којима су формиран поједини од тих варијантних стандардних језика, тај однос представља њихову битну значајку. У случају хрватско-српскога (или, да опет поновим, синонимно српско-хрватског) стандардног језика иста се основица види у практичној идентичности нпр. бројева од 1—999, или свих особних замјеница, и сл. Такву не сличност него практичну идентичност основице налазимо само у варијантама истога стандардног језика и не може је бити када се ради о различитим стандардним језицима, макар им основице биле и у највећој мјери сродне, као нпр. у хрватско-српском и словенском или чешком и словачком случају.¹⁶ С друге стране, чим пријеђемо у сферу цивилизацијско-језичне надградње, одмах ће се појавити осјетне разлике. Тако ће у хрватско-српском случају нпр. једна посве обична реченица у какву уџбеничком издању гласити, уз могућа одступања, у хрватској верзији:

»Бијела сол за кухање кемијски је spoj натрија и хлора«, а у српској верзији:

»Бела со за кување је хемијско једињење натријума и хлора.«

Разлике у тој реченици не припадају све надградњи. Разлика *бијела* : *бела* није српско-хрватска него унутарсрпска, разлика *сол* : *со* и *кухање* : *кување* броје се у изнимне различитости у самој основици, али остале су типичне за надградњу и на њима се лијепо може видјети о чему се конкретно ради.

У тој проблематици, приступамо ли јој комплексно и са свих лингвистичких становишта, имамо бар четири неоспорне истине које се не могу мијењати (или то бар није у људској власти). То су:

1. Постоји један хрватско-српски језик као дијасистем јужно-славенских дијалеката између хрватско-словенске границе на сјеверозападу и српско-македонске и српско-бугарске границе на југоистоку; он је уједно и један потомак праславенскога језика.

2. На подручју тога дијасистема развио се (или точније: коначно се развио) на темељу дијалекатске базе новоштокавскога дијалектног типа један апстрактни модел стандарднога језика, који, по узору на називе *стандардни тоскански* (за талијански) и *стандардни кастилјански* (за шпанолски), можемо звати, неутрално, стандардном новоштокавштином, схваћајући је, наравно, у смислу *langue* или »кôд«.

¹⁶ Разлике у основици битно су веће чак и у случајевима када су два стандардна језика формирана на темељу дијалеката што припадају истом дијасистему, без обзира да ли га та два стандардна језика употребљавали припадници исте нације, као нпр. Арменци и до седамдесетих година Албанци, или припадници двију нација, као нпр. Румуњи и Молдавци, или Перзијанци и Таџици. Усп. мој рад споменут у бил. 5, такођер »Славянские стандартные языки и сравнительный метод«. *Вопросы языкознания*, XVI/1967, No. 1, стр 3—33 (шира хрватска верзија »Slavenski standardni jezici i usporedna slavistika«, уз друге прилоге, у књизи *Standardni jezik*, Загреб, МХ, 1970, стр. 9—63).

3. У стандардној су се новоштокавштини због различита развоја цивилизацијско-језичне надградње формирали различити конкретни реализацијски облици, какви се иначе свагдје у свијету у аналогним случајевима зову у (социо)лингвистици варијантама стандарднога језика. То су у нашем случају двије поларизоване варијанте, хрватска и српска, па један специфичан облик који се практички сретно и подесно (али теоретски још неразрађено) зове *босанскохерцеговачким стандарднојезичним изразом*, и још један специфичан облик у Црној Гори (теоретски још мање обрађен од босанскохерцеговачкога).

4. Цијела та проблематика, уза све своје специфичности, сложености и чак необичности, има, како смо видјели, много аналогнија у човјечанству, свагдје по свијету, није мистички, отајствено неразрјешива, потребно је само да људи о њој расправљају хладнокрвно, рационално, пословно, радно, оперативно, професионално, без илузија и емоција, да је обрађују и практички и теоретски отворено и цивилизовано.

То би било оно што сам желио рећи, гледајући и с југославенскога простора и на планетарном плану.¹⁷ Додао бих само да је данас заправо атмосфера у југославенској лингвистици, на авангардној професионалној разини, много боља него икада прије, иако то проматрач са стране, судећи према манифестацијама у широкој лаичкој јавности, сигурно не би закључио.

Разумије се, постоје и други језични проблеми у сферама које проучава социалингвистика, али они нису специфично југославенски. С друге стране, има и цио низ питања која су у тим сферама боље ријешена у југославенској федерацији него у другим полиетничким државним формацијама о којима је било ријечи у првом дијелу, особито што се тиче функционирања стандардних језика у свакодневном животу, у свим његовим облицима и манифестацијама, у свим сферама друштва, од обитељског живота до појединих академија знаности и умјетности, од уличних натписа до радија и телевизије, у дневним листовима, казалишту и филму, у подузећима и у администрацији, у дјечјим вртићима и на свеучилиштима.

Сви проблеми о којима се овдје говорило, могу се свести, с обзиром на број од шест чланова југославенске федерације, на један комплекс који бисмо могли назвати проблемом сервиса од шест шалица за чај или каву. О сервисима се могу изрећи бар двије неоспорне, апсолутне истине. С једне стране, шест шалица које сачињавају сервис није било каквих шест шалица, и бесмислено је тврдити да

¹⁷ За подробности усп., уз рад наведен у претходној биљешци, још Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд 1971, и Радослав Катичић, *»Nešto napomena o postanku složenoga suvremenog jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskoga«*, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, II/1974, стр. 225—257. За хисторијат усп. моју уводну студију у колективном зборнику *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Загреб, Либер, 1978, стр. 9—83.

су те шалице исто што и аморфна скупина било којих шест шалица, скупљених с разних страна. С друге је стране бар исто толико бесмислено тврдити да шест шалица, зато што објективно представљају један сервис, могу неким чудом постати једном великом палицом. Но можда је прича о сервису још поучнија него што се чини на први поглед.

ON THE FUNCTIONING OF LANGUAGES IN YUGOSLAV FEDERATION

(The sociolinguistic situation in one multilingual and multinational European state community)

Summary

This work represents an attempt to give typological characteristics of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia as a multilingual and multinational union of states. The first part of this paper contains definitions of the category of developed state-formations of multilingual and multinational (or at least multiethnic) character. By separating this category from similar but complex and undeveloped state-formations (typical of Africa) as well as from such statenations having to deal with language and national status of their minorities, it has been established that the above mentioned category comprises such countries as: the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, Czechoslovakia, USSR, Switzerland, Belgium, Canada, India and formerly Austria-Hungary. The second part of this paper is concerned with the establishment of the criteria for the typological description of the mentioned category as well as with the classification of (socio)linguistic phenomena related to it. These criteria were based upon the ten following questions: 1. does the territorial division coincide globally with the linguistic and(or) ethnic one, 2. are standard languages in question the principal polyfunctional linguistic instruments on their respective territories, 3. can the speakers of such standard languages be considered as forming a fully developed nations, 4. is the community involved multilingual or bilingual, 5. do the languages involved cross to a large extent the frontiers of the state-formation, 6. do the dialectal bases underlying the standard languages have the common background, 7. do standard languages make possible for their users to share the same civilization and cultural contexts, 8. is it possible to detect in the standard language any trace of the colonial linguistic heritage, 9. is any of the standard languages in the state community considered to be a privileged one, and 10. can the great majority of people in the community actually speak the major language.

The above mentioned questions were first supplied with the answers pertaining only to Yugoslavia. The further step was to compare other countries from the same category with Yugoslavia and the result of such comparison was very much in favour of Yugoslavia. Finally, the comparison was made between Yugoslavia and Austria-Hungary the latter serving only as a control-sample. The last part of this paper deals with the specific features of Yugoslavia considering the complex linguistic situation on the territory where Serbo-Croat is spoken and which is the common language of Serbs, Croats, Montenegrins and Moslems (in Bosnia and Herzegovina). The last part also contains two possible interpretations of the term »Yugoslavian languages« which cannot be grounded on any either genetic or typological linguistic feature, but which can be, from a sociolinguistic point of view, justified as a legitimate term.